

TRANSFORMACIYALANĠAN NAQIL-MAQALLARDIŇ I.YUSUPOV SHĠGARMALARINDA STILLIK MAQSETLERDE QOLLANILIWĠ

Nargiza Esemuratova

ÓzR Ilimler Akademiyası Qaraqalpaqstan bólimi,
Qaraqalpaq gumanitar ilimler ilimiy-izertlew institutı tayanısh doktorantı

ANNOTACIYA

Poeziyada naqıl-maqallar túrli stillik maqsetlerde jumsaladı. Naqıllar tek ġana qosıq qatarlarında kórkemlikti támiynlep qoymastan, dóretiwshiniń sóz tańlaw uqıbına bola, epigraf sıpatında da qollanıladı. Maqalada bul tema mısallar járdeminde úyrenilgen.

Gilt sózler: qosıq, uyqas, epigraf, emotsional-ekspressivlik, aforizm.

THE USE OF TRANSFORMED PROVERBS IN THE WORKS OF I. YUSUPOV FOR STYLIST PURPOSES

ABSTRACT

In poetry, similes are used for various stylistic purposes. Proverbs are also used as epigraphs, depending on the experience of the creator's choice of words, without providing artistry in the lines. In the article, this topic is studied with the help of examples.

Keywords: poetry, rhyme, epigraph, emlicotional-expressiveness, aphorism.

Qaraqalpaq naqıl-maqallarınıń kórkem shıǵarmada qollanıwı jóninde eń birinshilerden bolıp sóz etken ilimpaz Á.Tájibaevtıń pikirinshe: “Naqıl-maqallar lirikalıq qosıqlarda epigraf xızmetinde júredi...úlken prozada naqıl-maqal sheshen adamlardıń awzınan aytıw arqalı shıǵarma tiliniń sheshenligin, mánisiniń anıqlıǵın arttıradı, til boyawın túrlendiredi. Sonıń menen qatar personajlardıń obrazın anıqlap ashadı, yaǵnıy minezlik tiplik sıpatlama bola aladı...Mine, usılardıń bárin túesine, bahalay otırıp, naqıl-maqallardıń, xalıqlıq aforizmlerdiń dramalıq túrdegi ádebiyatta alatuǵın ornı ayırıqsha ekenin moyınlaymız” [1, 151].

Xalqımız súygen shayır I.Yusupov shıǵarmaları kórkemligi, obrazlılıǵı menen basqa sóz ustalarınan ajırılıp turadı. Onıń shıǵarmaların oqıp, tek ġana ruwxıy lázzet alıp qoymastan, ana tilimizdiń bay ġáziyesi menen tanısıp, hárbir oqıwshı óz sózlik qorın bayıtadı.

Shayır óz dóretpelerinde naqıl-maqallardı orınlı jerinde, sheberlik penen paydalana alǵan. Bul shayır shıǵarmaların kórkemligin támiynlew menen birge, qosıqları arqalı aytpaqshı bolǵan pikirleriniń anıq hám tınıq bayanlanıwında, tásirli bolıwında tiykarǵı qural xızmetin atqarǵan.

Bul jumısımızda biz naqıl-maqallardıń qosıq qatarları ishinde túrli stillik maqsetlerde jumshalıwın mısallar járdemide úyrenip shıqtıq. Izertlewlerimiz barısında I.Yusupov tek ǵana qosıq qatarlarınń ishinde emes, al qosıqqa epigraf tańlaǵanda da naqıl-maqallardan paydalanǵanlıǵınıń gúwası boldıq. Mısalı, “Awıl, awıl!” qosıǵına “Shayırlar awılda tuwılıp, qalada óledi” degen rus naqılı epigraf sıpatında tańlanǵan. Sonday-aq, “Romantika” qosıǵında xalıqtıń “Qırq qolda ósken kiyik, shóldiń iysin alsa turmas” naqılı epigraf xızmetinde kelgen.

Naqıl-maqallar epigraf sıpatında qollanǵanda qosıqtıń mazmunın, ondaǵı ayılajaq pikirdi ózinde qamtıǵan boladı. Álbette, kórkem tekstke jarasa kerekli danalıq sózdi óz ornında tawıp qollanıw dóretiwshiden úlken sheberlikti talap etedi.

Kórkem shıǵarma menen naqıl-maqallardıń ózara baylanısı haqqında gáp bolǵanda aforizmler haqqında ayrıqsha aytıp ótiwimiz kerek. Xalıqqa keńnen belgili shaxslardıń aytqan geypara gápleri, pikirleri tereń mánili, kórkemligi sebepli kúndelikli turmısta keń túrde paydalanılıp, aforizmge aylanıwı múmkin. Olar da naqıllar sıyaqlı tayar formada, sóylewshiniń pikirini tastıyıqlaw, oǵan emocional-ekspressivlik máni beriw maqsetinde kórkemlew quralı xızmetinde qollanıladı. Tilimizde olardı “ushırma sózler” dep te ataymız.

I.Yusupov ta óz zamanınıń belgili tulǵası, jámiyetlik isker, xalıqtıń súyikli dóretiwshisi bolǵanlıqtan, onıń qálemine tiyisli qosıq qatarlar xalıq tárepinen ushırma sóz sıpatında jiyi paydalanıladı. Mısalı:

Ózi qızıq adamlar,

Qızıq kórer dúnyanı

Ózi buzıq adamlar,

Buzıq biler dúnyanı (65, 72)

Men-seniń bir nart shıbıǵıń, men-seniń balań (65, 103)

Qonaq kútiw – ziyeti hár adamnıń (65, 104)

Men seniń bir nart shıbıǵıń, jasaw joq sensiz (65, 125)

Shayırdıń aforizmge aylanǵan qatarlarına bunnan basqa da kóplep mısallar keltire beriwimizge boladı:

Naqıl-kóptiń mülki bolar,

Adam sumı tülki bolar (65, 139)

Ot jaqqısthan dana shıǵar,

Sózge qulaq túre-túre (65, 140)

Iz qaldırıp shayır óter,

Sóz márjanın tere-tere (65, 141)

“Janımdı bereyin” demesin saǵan.

Berse aytpay berer bir dostıń bolsın (65, 146)

sıyaqlı qosıq qatarları xalıq arasında usırma sóz sıpatında qollanılıp, tereń mánige, joqarı kórkemlikke iye bolǵanlıqtan aforizmge aylanǵan.

Kórnekli alım S.Axmetovtıń ayrıqsha atap ótkenindey, I.Yusupov hárbir qosıǵında úlken kórkem-estetikalıq juwmaq shıǵarıwǵa umtıladı. Onıń shıǵarmalarında xalıqtıń ózine tán belgileri, minez-hulqı, abzal qásiyetleri, ómir tirishiligi tayǵa tańba basqanday anıq sheber súwretlenedi. Sonıń ushın da xalıq onıń qosıqların yadqa biledi. Bul bolsa, óz náwbetinde, shayırdıń qosıq qatarlarınıń aforizmge aylanıwına sebep boladı.

Qullası, I.Yusupovtıń poeziyada naqıl-maqallardı qollanıw sheberligi tilimizdiń stillik múmkinshiliklerin júzege shıǵarıwda úlken xızmet atqaradı. Sonlıqtan da, qaraqalpaq tili stilistikasınıń ele de rawajlanıp, jetilisiwine tásir etiwshi derek sıpatında naqıl-maqallardıń stillik xızmetlerin úyreniw oǵada áhmiyetli máselelerdiń biri sanaladı.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. Ә.Тәжибаев. «Жулдыз» журналы. 1969. 4-сан. –Б. 151
2. Қарақалпақ фольклоры. Т.88-100. –Нөкис: Илим. 2015
3. Юсупов И. Шығармаларының еки томлығы. I том. –Нөкис: Қарақалпақстан. 1978.
4. Юсупов И. Шығармаларының еки томлығы. II том. –Нөкис: Қарақалпақстан. 1979.
5. Юсупов И. Кеўилдеги кең дүнья. –Нөкис: Қарақалпақстан. 1989.